

Yükselen Ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Turizm Sektörünün Ekonomik Kalkınmaya Etkileri : Türk Turizmi Üzerine Bir Değerlendirme

Faruk AKIN*
Melik KAMIŞLI**

Özet

Turizm, 2008 yılında Türkiye'de doğrudan ve dolaylı olarak 3 milyondan fazla kişiye istihdam fırsatları yaratan ve yaklaşık olarak ülkeye yıllık 22 milyar dolardan fazla döviz kazandıran en büyük sektörlerden biridir. Türkiye'de hızla gelişen ve büyüyen bir sektör olan turizm sektörünün ödemeler dengesi üzerindeki olumlu etkisi, istihdama doğrudan ve dolaylı katkıları ile diğer sektörlerdeki canlandırıcı etkisi sonucu büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmada turizmin Türkiye ekonomisine katkıları çeşitli yönleri ile irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler : Ekonomik Kalkınma, Gelişmekte Olan Ülkeler, Turizm

The Effects Of Tourism Sector To Economic Development In Emerging And Developing Countries : An Assessment On Turkish Tourism

Abstract

Tourism, in 2008, in Turkey creating employment opportunities to more than 3 million people directly and indirectly and saving approximately more than 22 billion dollars foreign exchange

---

* Öğr.Gör.Dr., Bilecik Üniversitesi Bozüyük Meslek Yüksekokulu, faruk.akin@bilecik.edu.tr

** Öğr.Gör., Bilecik Üniversitesi Bozüyük Meslek Yüksekokulu, melik.kamisli@bilecik.edu.tr

annually to the country, is one of the largest sectors. A rapidly evolving and growing sector in Turkey is the tourism sector. Its positive impact on the balance of payments has importance as a result of direct and indirect contributions to employment and invigorating effect on other sectors. In this study, various aspects of tourism contribution to Turkey's economy will be analyzed with various sides.

Key Words : *Economic Development, Developing Countries, Tourism*

Giriş

Turizm günümüzde dış ekonomik faaliyetlerin gelişmekte olan en büyük ve dinamik sektörlerinden biridir. Turizmin hızlı ve yüksek kalkınma oranları, ekonominin çeşitli sektörlerindeki yeni yönetim ve eğitimsel deneyimlerdeki aktif etkileri, sağladığı büyük hacimli döviz akımları bir bütün olarak ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınmasına pozitif katkıda bulunmaktadır.

Turizm, dünya çapında 220 milyondan fazla kişiyi istihdam eden ve küresel GSYİH'nın %9'undan fazlasını üreten dünyanın en büyük endüstrilerinden biridir (WTTC,2009). Dünya çapında 1950 yılında 25 milyon olan uluslararası turist sayısı, 2000 yılında 684 milyona ve 2008 yılında 922 milyona ulaşmıştır. Dünya Turizm Organizasyonu (UNWTO)'nun tahminlerine göre dünya genelinde uluslararası turist sayısı 2010 yılında 1 milyona 2020 yılında ise 1,6 milyona ulaşacaktır (UNWTO, 2009).

Yükselen ve gelişmekte olan ülkeler ise doğaları gereği kalkınmalarını sağlayabilmek amacıyla şiddetle yabancı kaynak ihtiyacı duyan ülkelerdir. Bu bağlamda turizm, yükselen ve gelişmekte olan ülkeler bakımından ihtiyaç duyulan kaynakların sağlanmasında oldukça önemli bir sektördür.

Çalışmada öncelikle dünyada ki turizm sektörünün ki gelişimi, turist sayıları ve turizm gelirleri ortaya konularak yorumlanmıştır. İlerleyen aşamalarda yükselen ve gelişmekte olan ülkelerin tanımları yapılarak özellikleri açıklanmış ve milli gelirleri, turizm gelirleri ve dünya turizm gelirlerinden aldıkları paylar ile birlikte ele alınarak incelenmiştir. İlerleyen bölümde ise turizmin Türkiye ekonomisine olan etkileri; GSYİH içindeki pay, ödemeler dengesi üzerindeki etki, gelir yaratıcı etki ve istihdama olan etki başlıkları altında irdelenmiştir.

Literatür Taraması

Literatürde, turizm ve ekonomi arasındaki ilişkilerin incelenmesinde genellikle ekonomik büyüme ve karşılıklı ilişkilerin açıklanmasına yönelik çalışmaların yer aldığı görülmektedir. Balaguer ve Cantavella-Jorda'nın (2002) İspanya ekonomisi için yapmış olduğu çalışma, turizm gelirlerinin ekonomik büyümeyi etkilediği sonucunu göstermektedir. Benzer olarak, Dritsakı (2004) Bütünleşme ve Granger nedensellik analizleri ile 1960- 2000 arası dönemi ele alarak, Yunanistan için turizm geliri ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir nedensellik ilişkisi bulmuştur. Benzer şekilde, Dubary (2004) çalışmasında turizm gelirleri ve ekonomik büyüme

arasında karşılıklı bir ilişkinin varlığını göstermiştir. Ancak Oh (2005) Kore ekonomisi için turizm ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki bulunamamış, sadece ekonomik büyümeden turizme doğru kısa dönemli bir ilişki elde etmiştir. Bununla birlikte Venegas v.d. (2007) Nikaragua ekonomisi için 1980 – 2005 yılları arasında ele alınan dönemde, turizm gelirlerinin ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Aynı şekilde, Eugenio Martin ve Morales (2004) yaptıkları çalışmada birden çok ülkeyi inceleyerek, Latin Amerika ülkelerinde turizm gelirlerinden ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik tespit etmişlerdir. 1990–2002 yıllarını kapsayan çalışmalarında Lee v.d. (2002) ise; OECD ülkeleri için turizm gelirlerinden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir ilişkinin, OECD’ye üye olmayan ülkeler için ise turizm gelirleri ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir ilişkinin mevcut olduğunu göstermişlerdir. Tablo 1, literatürde ekonomik büyüme ile turizm arasında daha önce yapılan ampirik çalışmaları içermektedir.

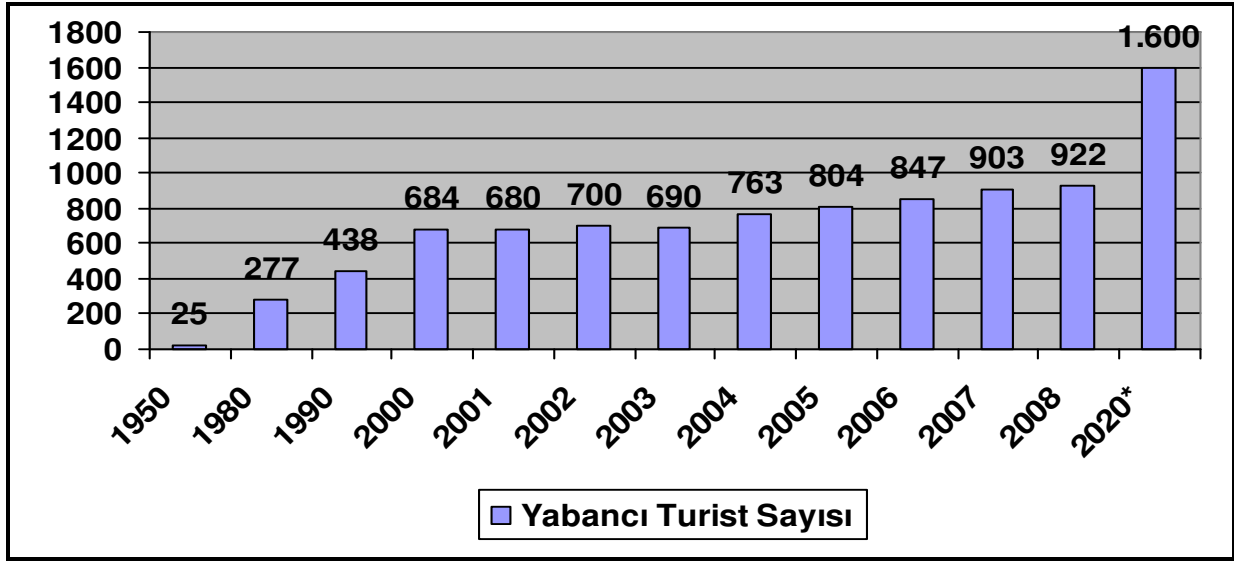
Tablo 1 : Literatür Özeti

Örneklem	Yazarlar	Metod	Dönem	Ülkeler	Nedensellik İlişkisi ¹
Tek Ülke	Balaguer ve Contavella Jorda (2002)	Hata-Düzeltilme Modeli	1975-1997	İspanya	Turizm→Büyüme
	Durberry (2004)	Hata-Düzeltilme Modeli	1952-1999	Mautitios	Turizm↔Büyüme
	Dritsakis (2004)	Hata-Düzeltilme Modeli	1960-2000	Yunanistan	Turizm↔Büyüme
	Oh (2005)	Granger Nedensellik Testi	1975-2001	Kore	Büyüme→Turizm
	Vanegas v.d. (2007)	Granger Nedensellik Testi	1980-2005	Nikaragua	Turizm→Büyüme
Birden Çok Ülke	Eugenio Martin ve Morales (2004)	Panel GLS	1980-1997	Latin Amerika Ülkeleri	Turizm→Büyüme
	Lee v.d. (2002)	Hata-Düzeltilme Modeli	1990–2002	OECD Ülkeleri ve OECD’ye Üye Olmayan Ülkeler	Turizm→Büyüme ve Turizm↔Büyüme

Turizm Sektörünün Dünyadaki Gelişimi

Turizm sektörü dünyada hızla gelişen ve genişleyen sektörlerden biri olup gıda, inşaat, ulaşım gibi bir çok sektörün gelişiminde, emek yoğun bir sektör olduğu için istihdamı artırmada, ödemeler dengesine katkı sağlamada, bölgesel farklılıkların giderilmesinde ve böylece ekonomik gelişmeye katkıda bulunmada önemli rol oynayan bir sektördür (Sözmezler ve Gündüz, 2009, 142).

Dünya çapında 1950 yılında 25 milyon olan ortalama turist sayısı, 1980 yılında 277 milyona, 1990 yılında ise 438 milyona ulaşmıştır. 2008 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık olarak %2 oranında artan uluslararası turist sayısı 922 milyona ulaşmıştır. 2008 yılında en çok turist çeken ülkelerin başında 79,3 milyon kişi ile Fransa ilk sırada gelirken, Fransa'yı 58 milyon ile ABD ve 57,8 milyon ile İspanya takip etmektedir. Türkiye 25 milyon turist sayısı ile bu sıralamada 8. sırada yer almıştır. Dünya Turizm Örgütü (UNWTO)'nün yaptığı tahminlere göre 2010 yılında turist sayısı 1 milyara, 2020 yılında ise yaklaşık olarak 1,6 milyara ulaşacaktır (UNWTO, www.unwto.org). Şekil 1'de dünyada turist sayısının gelişimi yıllar itibariyle gösterilmiştir.

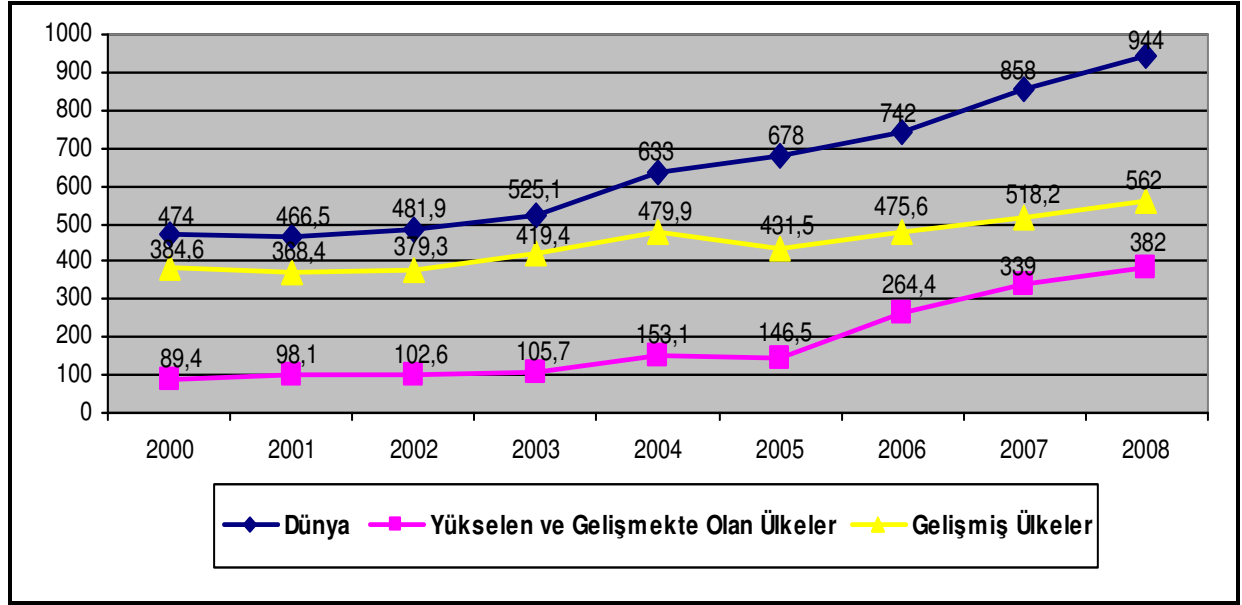
Şekil 1: Dünyada Uluslararası Turist Sayısı (Milyon Kişi)

Kaynak : World Tourism Organization-UNWTO, Tourism Highlights 2009 Edition, *Tahmin

Yaşanmakta olan küresel krizin 2008 yılı ikinci yarısından itibaren uluslararası turizmi olumsuz etkilemesi ve A(H1N1) virüsünün neden olduğu grip salgınının yarattığı belirsizlik nedeniyle, 2009 yılında uluslararası turizm hareketinin %7,8 oranında azalarak dünyadaki turist sayısının 850 milyon kişi, turizm harcamalarının ise %5,6 oranında azalarak 891 milyar ABD doları olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Dünya Turizm Örgütü'nün Turizm 2020 Yılı Vizyonu isimli çalışmasında, 2020 yılında dünyadaki turist sayısının 1,6 milyar kişi, toplam turizm gelirlerinin ise 2 trilyon ABD doları olacağı, 717 milyon kişi ile Avrupa'nın en çok turist kabul eden bölge olmayı sürdüreceği, ancak dünya turizminden 2000 yılında ortalama % 57,5 pay alan Avrupa turizminin payının %46 olacağı tahmin edilmektedir (DPT, 2009, 170).

Dünyada turizm sektörü gelirleri incelendiğinde, 2001 yılından itibaren sürekli olumlu gelişen artış görülmektedir. 2000 yılında 474 milyar dolar olan dünya turizm gelirleri, 2001 yılında 466 milyar dolara gerilemiş bu tarihten sonra ise sürekli artarak 2008 yılında 944 milyar dolara ulaşmıştır. Gelişmiş ülkelerde turizm gelirleri 2001 ve 2005 yıllarında bir önceki yıla göre gerilerken, 2008 yılında 562 milyar dolara ulaşmıştır. Yükselen ve gelişmekte olan ülkelerde ise 2000 yılında 89 milyar dolar olan turizm gelirleri 2008 yılında 382 milyar dolara yükselmiştir. Yükselen ve gelişmekte olan ekonomilerin turizm gelirlerinin 2000-2008 döneminde muazzam

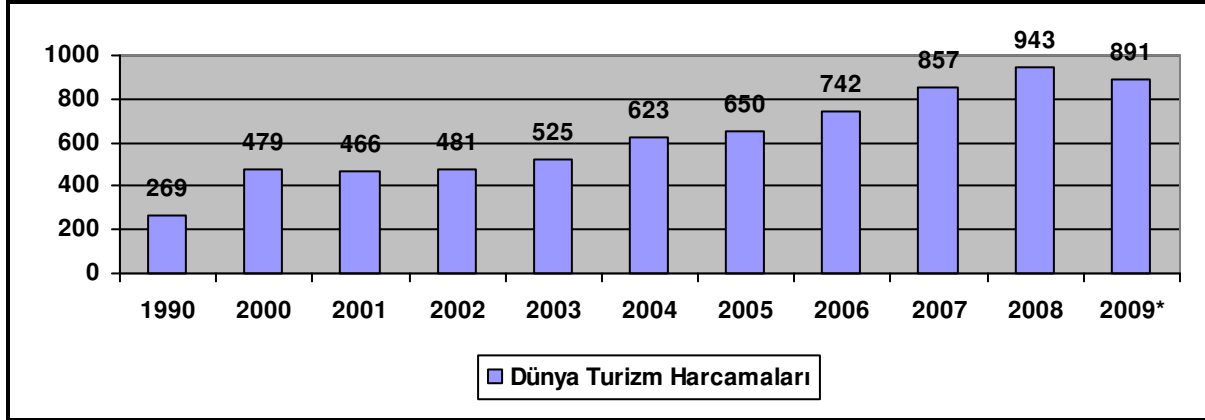
bir artış göstermesi dikkat çekicidir. Şekil 2'de yıllar itibariyle dünya genelinde, gelişmiş ülkeler ile yükselen ve gelişmekte olan ülkeler ayrımı yapılarak turizm gelirlerinin gelişimi gösterilmiştir.

Şekil 2 : Dünya Turizm Gelirleri (Milyar \$)

Kaynak : World Tourism Organization-UNWTO, Tourism Highlights 2009 Edition.

Ülkeler bazında ABD 2008 yılında elde ettiği 110 milyar dolar turizm geliri ile birinci, 61,6 milyar dolar ile İspanya ikinci ve Fransa 55,6 milyar dolar ile üçüncü sırada yer almaktadır. Türkiye 22 milyar dolar turizm geliri ile sıralamada 8. sırada yer almıştır. Günümüzde yaşanmakta olan kriz, bireylerin harcanabilir gelirlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bunun sonucunda ise hem turist sayısında hem de turizm gelirlerinde düşüş yaşanması kaçınılmazdır. Bu gelişme ise fiyatlarda aşağıya doğru bir eğilimi zorunlu kılmaktadır ve sektörde yer alan firmaların satışlarının ve karlılığının düşmesi beklenmektedir . Ancak uluslararası turist sayısı ve turizm gelirleri açısından dünyada ilk on ülke içinde yer alan Türkiye'nin, belirli hizmet kalitesiyle beraber TL'nin değer kaybetmesi ile dünya turizm tablosunda iyi bir konumda yer alması mümkündür. Çünkü İspanya, Fransa, İtalya gibi Türkiye'ye göre daha pahalı ülkelere giden turistlerin tercihlerini değişen koşullar nedeniyle Türkiye'den yana kullanma olasılığı yüksektir (Sözmezler ve Gündüz, 2009,143). Bu anlamda turizm sektörü, kriz ortamında ümit veren ve finansal krizden göreceli olarak daha az etkilenebilecek bir sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte dünya genelinde artan turist sayısı ve turizm gelirleri, aynı zamanda turizm giderlerinin de artmasına neden olmuştur. Gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerin dünya turizm hasılasından daha fazla pay alma çabalarının bir neticesi olarak turizm harcamaları artmıştır. Dünya çapında 1990 yılında 269 milyar dolar olan turizm harcamaları 2000 yılında 479 milyar dolara, 2008 yılında ise 943 milyar dolara ulaşmıştır.Şekil 3'te dünya turizm harcamalarının gelişimi yıllar itibariyle gösterilmiştir.

Şekil 3 : Dünya Turizm Harcamaları (Milyar \$)

Kaynak: World Tourism Organization-UNWTO,Tourism Highlights 2009 Edition, *Tahmin

Yükselen ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Turizm Sektörü

Çalışmanın bu bölümünde, yükselen ve gelişmekte olan ülkeler ile turizm sektörü çeşitli açılardan birlikte ele alınmıştır. Ancak öncelikle sıklıkla karşılaştırılan kavramların açıkça belirtilmesi, konun daha iyi anlaşılması bakımından oldukça önemlidir.

Gelişmekte olan ülkeler; genellikle gayri safi milli hasılası düşük, nüfusu büyük ülkelerdir. Başka ifadeyle, kişi başına düşen milli gelirleri oldukça sınırlı olan bu ülkelerde yüksek boyutlardaki iç tüketim, gelirden tasarrufa ayrılan payın düşük seviyelerde kalmasına yol açmaktadır. Ayrıca yeni sanayiler için gerekli teknik donanım ve ara malı ithal zorunluluğu da, ödemeler dengesini olumsuz yönde etkilemektedir. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunun ekonomileri, gelişmiş olan ülkelere kıyasla temel endüstrilerine dayanmakta, nüfusun büyük bir bölümü de tarımla uğraşmaktadır (Karaer ve Gürlük, 2003: 197). Bu bağlamda gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelerin tasarruflarına ihtiyaç duymaktadır ve gelişmekte olan ülkeler geri kalmışlıktan kurtulabilmek için yurtiçi tasarruflarını artırarak, bunları yatırımlara dönüştürmek zorundadırlar. Ancak bu ülkelerde, kişi başına düşen milli gelir miktarının düşük olmasından dolayı marjinal tasarruf eğilimleri de düşüktür. Bunun sonucunda, bu ülkelerin kalkınma süreçlerinde karşılaştıkları sorunlar, yabancı ülkelerde yapılan tasarrufların ülkeye yatırım olarak çekilmesiyle bir ölçüde ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır.

Yükselen piyasalar ise; ekonomilerini piyasa odaklı olarak yeniden yapılandırın; ticaret, teknoloji transferi ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları için büyük fırsatlar sunan ekonomilerdir (Li, 2005) Yükselen piyasa ekonomilerinin en önemli karakteristiklerinden biri geçiş sürecinde olmalarıdır. Bu ekonomiler kapalı ekonomiden açık ekonomiye geçerken, sermaye piyasalarında şeffaflık ve etkinliği arttırmak gibi ekonomik performansı arttıran reformları gerçekleştirirler. Bu reformlardan biri de döviz kurunun değiştirilmesidir. Özellikle yabancı yatırımların söz konusu olduğu ülkelerde döviz kurlarına ilişkin reformlar büyük önem taşımaktadır.

Yükselen piyasa ekonomilerinin diğer önemli bir karakteristiği ise, hem yerli hem de yabancı yatırımların artmasıdır. Bu yatırımlar hem portföy yatırımlarını hem de doğrudan yatırımları içermektedir. Yüksek büyüme rakamlarının gözlemlendiği, büyük gelişme ve değişim gösteren yükselen piyasalarda karşılaşılan en büyük sorun ise, her türlü riskin yüksekliğidir. Birçok yükselen ekonomide politik ve ekonomik belirsizliğin beraberinde getirdiği geleceğin öngörülmesinde yaşanan zorluklar, uzun dönemli tahminlerin yapılamaması, stratejilerin sadece kısa dönemli oluşturulabildiği riskli bir ortam yaratmaktadır (Çivi ve Çavuşgil, 2001 : 121). Bir yükselen piyasa ekonomisi yatırımının risklilik derecesinin gelişmiş bir piyasaninkinden daha yüksek olması, panik, spekülasyon ve düşünmeden gerçekleştirilen reaksiyonları daha yaygın hale getirmektedir (Atik, 2005 : 13).

Tablo 2. Yükselen ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Milli Geliri (Milyar \$)

Ülkeler	1990	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Brezilya	507,78	644,28	554,41	505,71	552,24	663,55	881,75	1.089,30	1.333,50	1.572,84
Çin	390,28	1.198,48	1.324,81	1.453,83	1.640,96	1.931,65	2.235,75	2.657,84	3.382,45	4.327,45
Hırvatistan	...	21,35	22,88	26,47	33,86	40,70	44,44	49,06	58,59	69,36
Malezya	44,03	93,79	92,78	100,85	110,20	124,75	138,02	157,05	186,11	221,61
Meksika	262,71	628,85	672,82	702,02	700,32	759,42	849,03	952,34	1.025,43	1.088,13
Polonya	62,08	171,26	190,42	198,21	216,81	253,02	303,98	341,67	425,32	527,87
Tayland	85,64	122,73	115,54	126,88	142,64	161,34	176,35	206,99	246,05	273,31
Türkiye	202,73	266,44	195,55	232,28	303,26	392,21	482,69	529,19	649,13	729,98
Ukrayna	...	31,26	38,00	42,39	50,13	64,88	86,13	108,00	143,19	179,60

Kaynak : DPT, www.dpt.org.tr

Tablo 2'den görülebileceği gibi yükselen ve gelişmekte olan ülkelerin milli gelirleri 90'lı yıllardan günümüze büyük bir hızla büyüme göstermiştir. Ele alınan ülkeler bazında Çin 2008 yılı itibarıyla 1.572,84 milyar dolar ile birinci sırada, Hırvatistan ise 69,36 milyar dolar ile 9. sırada yer almıştır. İncelenen dönem bazında yükselen ve gelişmekte olan ülkelerin milli gelirlerinde ki sürekli olumlu artış dikkat çekicidir. Türkiye 2008 yılı itibarıyla ele alınan ülkeler bazında 729,98 milyar dolarlık milli geliri ile 4. sırada yer almıştır.

Milli gelir ve kalkınma arasında yakın bir ilişki mevcuttur. Kalkınma, genel olarak bir ülkenin milli gelir düzeyinde meydana gelen sürekli artışa bağlı olarak ekonomik, sosyal ve siyasal yapısında meydana gelen değişimleri içeren bir süreç olarak nitelendirilmektedir. (Clark, 1996). Bununla birlikte turistik mal ve hizmet üretiminin milli gelir üzerinde yarattığı katma değer etkisi, diğer sektörel üretimden yüksek olduğundan kalkınma için büyük bir önem arz etmektedir ve turizm sektörü her ne kadar hizmet sektörü içinde yer alsada, taşıdığı özellikler nedeniyle 33 tane sektörle yakın bir ilişki içindedir. Başka bir ifadeyle bir ülkede veya bölgede

turizmin gelişmesi aynı zamanda 33 tane sektörün de gelişmesi anlamına gelmektedir (Çeken, 2008: 300). Bu bağlamda; günümüzde yaşanmakta olan krizin milli gelir üzerinde ki olumsuz etkileri göz önüne alındığında, özellikle yükselen ve gelişmekte olan ülkeler için turizm gelirleri büyük önem arz etmektedir.

Tablo 3'te 1990 – 2008 yılları arasında yükselen ve gelişmekte olan ülkeler için turizm gelirleri gösterilmiştir.

Tablo 3. Yükselen ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Turizm Gelirleri (Milyar \$)

Ülkeler	1990	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Brezilya	1,4	2,0	1,8	2,1	2,7	3,4	3,9	4,3	5,0	5,8
Çin	2,2	17,3	19,0	21,7	18,7	27,8	29,3	33,9	37,2	40,8
Hırvatistan	...	2,9	3,5	4,0	6,6	7,2	7,5	7,9	9,3	11,0
Malezya	1,7	5,9	7,6	8,1	6,8	8,2	8,8	10,4	14,0	15,3
Meksika	5,5	9,1	9,2	9,5	10,1	11,6	11,8	12,2	12,9	13,3
Polonya	0,4	6,1	5,1	5,0	4,7	6,5	6,3	7,2	10,6	11,8
Tayland	4,3	9,9	9,4	10,4	10,5	13,1	6,6	13,4	16,7	17,7
Türkiye	3,2	7,6	8,1	8,5	13,2	15,9	18,2	16,9	18,5	22,0
Ukrayna	...	...	...	...	...	...	3,1	3,5	4,6	5,8

Kaynak : DPT, www.dpt.org.tr

Tablo 3'ten de görülebileceği gibi yükselen ve gelişmekte olan ülkelerin turizm gelirleri 1990 ve 2008 yılları arasında sürekli olarak artış göstermektedir. Çin, Malezya, Polonya ve Türkiye'nin turizm gelirlerinde ki büyük artış dikkat çekicidir. Bununla birlikte, yükselen ve gelişmekte olan ülkelerin dünya turizm gelirlerinden aldığı payların, turizm gelirleri ile birlikte ele alınması turizm sektörünün ve etkilerinin ülkelere olan katkılarını incelemeye bütünlük sağlayacaktır.

Tablo 4. Yükselen ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Dünya Turizm Gelirlerinden Aldığı Paylar (%)

Ülkeler	1990	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Brezilya	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6
Çin	0,8	3,7	4,1	4,5	3,6	4,4	4,3	4,6	4,3	4,3
Hırvatistan	...	0,6	0,7	0,8	1,3	1,1	1,1	1,1	1,1	1,2
Malezya	0,6	1,2	1,6	1,7	1,3	1,3	1,3	1,4	1,6	1,6
Meksika	2,0	1,9	2,0	2,0	1,9	1,8	1,7	1,6	1,5	1,4
Polonya	0,1	1,3	1,1	1,0	0,9	1,0	0,9	1,0	1,2	1,2
Tayland	1,6	2,1	2,0	2,2	2,0	2,1	1,0	1,8	1,9	1,9
Türkiye	1,2	1,6	1,7	1,8	2,5	2,5	2,7	2,3	2,2	2,3
Ukrayna	...	...	...	...	...	...	0,5	0,5	0,5	0,6

Kaynak : DPT, www.dpt.org.tr

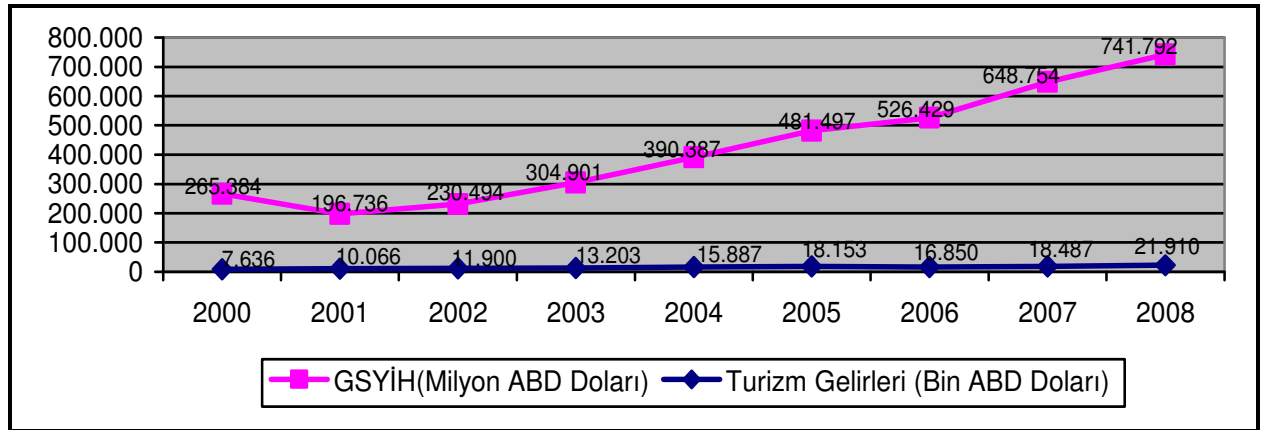
Tablo 3'te yükselen ve gelişmekte olan ülkelerin dünya turizm gelirlerinden aldığı paylar verilmiştir. Ele alınan 9 ülke içerisinde Brezilya, Meksika, Tayland ve Ukrayna'nın dünya turizm gelirlerinden aldığı paylar durağan bir görünüm sergilese de, Çin, Hırvatistan, Malezya, Polonya ve Türkiye'nin gelirlerinde ki artış dikkat çekicidir. Bununla birlikte özellikle Çin ve Polonya'nın, 1990'dan 2008 yılına kadar incelenen dönemde dünya turizm gelirlerinden aldığı paylar önemli artışlar göstermektedir.

Turizmin Türkiye Ekonomisine Etkileri

Çalışmanın bu bölümünde turizmin Türkiye ekonomisine olan etkileri; GSYİH içindeki payı, ödemeler dengesi üzerindeki etkisi, gelir yaratıcı etkisi ve istihdama olan etkisi başlıklarında incelenmiştir.

Turizmin GSYİH İçindeki Payı

Turizm yapısı itibariyle turist kabul eden ülke veya bölge için önemli bir gelir kaynağı olmaktadır. Turistlerin, gittikleri bölgelerde turizm işletmelerinin ürettiği mal ve hizmetlerden faydalanması ve turistik ürünleri talep etmesi sonucunda o bölgedeki insanlara, yatırımcılara ve kamuya gelir yaratmaktadır (Yıldırım, 2008: 35). Bu nedenle turizm gelirlerin GSYİH içindeki payı, özellikle yükselen ve gelişmekte olan ülkeler açısından büyük önem arz etmektedir. Türkiye ekonomisi 2001 krizinden sonra hızlı bir biçimde büyümüş ve bunun sonucu olarak 196 milyar dolar olan GSYİH'sı 2008 yılında 741 milyar dolara ulaşmıştır. Şekil 4'te Türkiye'nin GSYİH ve turizm gelirleri yıllar itibariyle gösterilmiştir.

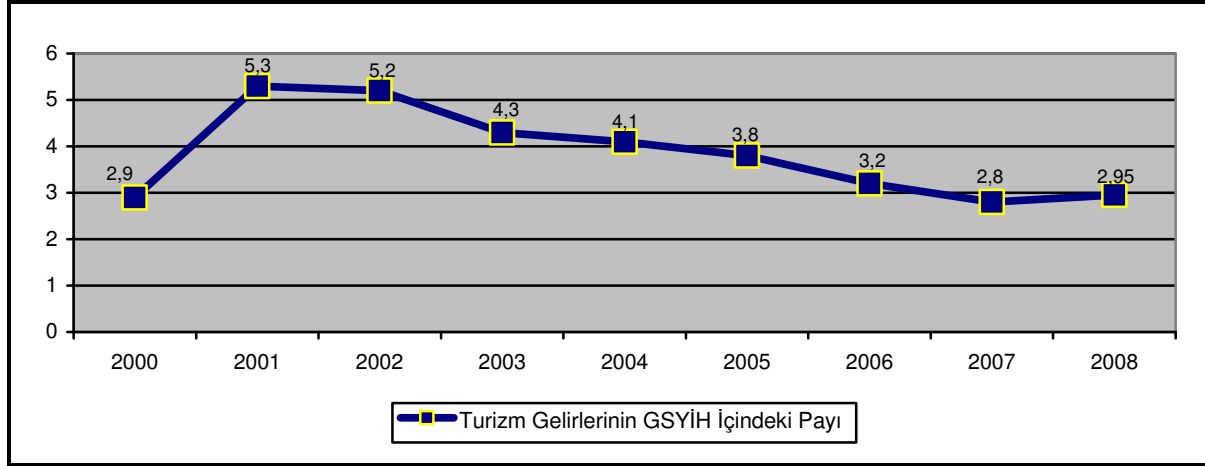
Şekil 4: GSYİH ve Turizm Gelirleri

Kaynak : Kültür ve Turizm Bakanlığı (2009), www.kultur.gov.tr

Turizmden elde edilen gelirler, işletmelerin tedarikçileri, çalışanları ve çalışanların harcamaları sonucunda bölgedeki diğer sektör temsilcileri arasında pay edilmektedir. Başka bir ifadeyle turizm irili ufaklı birçok sektörle ilişkili olduğundan, elde edilen turizm gelirleri bu sektörlerdeki birçok mal ve hizmetin üretim, tüketim, ihracat ya da ithalatına yol açacaktır. Çarpan mekanizması olarak tanımlanan bu ilişki sonucunda elde edilen turizm gelirleri diğer

sektörlerdeki üretim faktörleri sahipleri (inşaat, tarım, sanayi, diğer hizmet sağlayanlar vb.) tarafından harcanarak ve ekonomi içinde çeşitli şekillerde el değiştirilerek diğer faktör sahiplerine de gelir oluşturacaktır (Bahar ve Kozak 2006: 136).

Şekil 5'te 2000 – 2008 yılları arasında Türkiye'de turizm gelirlerinin GSYİH içindeki payı gösterilmiştir. Turizm gelirlerinin GSYİH'ya oranına bakıldığında, 2000 yılında %2,9 olan oran 2001 yılında %5,3'e kadar çıkmış ve bu tarihten itibaren 2008 yılına kadar sürekli olarak düşüş göstermiştir. 2008 yılında ise turizm gelirlerinin GSYİH içindeki payı % 2,95'e ulaşmıştır.

Şekil 5: Turizm Gelirlerinin GSYİH İçindeki Payı (%)

Kaynak : Kültür ve Turizm Bakanlığı (2009), www.kultur.gov.tr

Turizmin Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkisi

Ülkenin turizmden elde etmiş olduğu döviz geliri, ülkeden turizm amacıyla çıkan döviz girdilerinden daha fazla ise, turizm ödemeler bilançosu hesabına olumlu etki etmektedir. Ters durumda, ülkenin turizmden elde etmiş olduğu döviz geliri, ülkeden turizm amacıyla çıkan döviz giderinden daha düşük ise, turizm ödemeler bilançosu hesabına olumsuz etki etmektedir (Bahar ve Kozak, 2008, 157). Türkiye ekonomisinde dış ticaret açıkları 2003 yılında 13 milyar dolar iken bu tarihten itibaren sürekli olarak artarak 2008 yılında 52 milyar dolara ulaşmıştır. Dış ticaret açığındaki sürekli artışa rağmen, turizm sektöründe 2003 yılında 11 milyar dolar, 2005 yılında 15 milyar dolar ve 2008 yılında 18 milyar dolar gelir elde edilmiştir. Tablo 5'te yıllar itibariyle Türkiye'nin ödemeler dengesi tablosu verilmektedir.

Tablo 5. Türkiye'nin Ödemeler Dengesi (Milyar \$)

YILLAR	2003	2004	2005	2006	2007	2008
A-CARİ İŞLEMLER HESABI	-7.515	-14.431	-22.088	-32.051	-38.219	-41.812
İhracat f.o.b.(2)	52.394	68.535	78.365	93.611	115.364	140.801
İthalat f.o.b.	-65.883	-91.271	-111.366	-134.573	-162.041	-193.781
DIŞ TİCARET DENGESİ	-13.489	-22.736	-33.001	-40.962	-46.677	-52.980
Hizmet Gelirleri	17.952	22.941	26.757	25.407	28.615	34.807

Yükselen ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Turizm Sektörünün Ekonomik Kalkınmaya Etkileri : Türk Turizmi Üzerine Bir Değerlendirme

Hizmet Giderleri	-7.441	-10.144	-11.423	-11.713	-15.292	-17.587
TURİZM	11,090	12,483	15,283	14,108	15,228	18,404
Gelir	13.203	15.007	18.153	16.850	18.487	21.910
Gider	2.113	2.524	2.870	2.742	3.259	3.506
MAL ve HİZMET DENGESİ	-2.978	-9.939	-17.667	-27.268	-33.354	-35.760
Yatırım Gelirleri	2.246	2.651	3.608	4.383	6.420	6.880
Yatırım Giderleri	-7.803	-8.260	-9.483	-11.074	-13.528	-15.045
MAL, HİZMET ve YATIRIM GELİRİ DENGESİ	-8.535	-15.548	-23.542	-33.959	-40.462	-43.925
Cari Transferler	1.020	1.117	1.454	1.908	2.243	2.113
B-SERMAYE VE FİNANS HESABI	7.162	17.702	42.660	42.689	48.637	33.634
C-NET HATA VE NOKSAN	4.450	1.071	2.628	-13	1.597	5.420
D-REZERV VARLIKLAR	-4.097	-4.342	-23.200	-10.625	-12.015	2.758

Kaynak : Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM), www.dtm.gov.tr , 2009.

Turizmden elde edilen gelirler cari işlemler hesabında oluşan açığın kapatılmasında kullanılmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin 2008 yılına ait ödemeler dengesi incelendiğinde, turizm gelirlerinin olmaması durumunda, Tablo 5'ten görülebileceği gibi cari işlemler hesabındaki 41 milyar dolarlık açık yaklaşık 60 milyar dolara yükselecektir. Bununla birlikte, cari işlemler hesabında 18 milyar dolar fazladan oluşan açık ise sermaye hesabı ile kapatılabilecektir. Bu durum ise ancak ülkeye yabancı yatırımın gelmesi ya da dış kaynaklardan alınabilecek krediler ile mümkün olacaktır. Sonuç olarak, sermaye hesabının büyümesi, ülkenin daha fazla dışa bağımlı hale gelmesi ile sonuçlanacaktır.

Turizmin Gelir Yaratıcı Etkisi

Hiç şüphe yoktur ki turizmin belki de en önemli ekonomik ve olumlu etkisi, gelir yaratma etkisidir. Türkiye ekonomisinin dış ticaret rakamları incelendiğinde, ihracatın 1990 yılından itibaren sürekli olarak arttığı görülmektedir. Ayrıca ithalattaki artış hızının ihracattaki artış hızından daha fazla olması nedeni ile dış ticaret açıkları zaman içerisinde büyümüştür. Turizm gelirlerine bakıldığında ise 1990 yılından itibaren sürekli bir artıştan söz edilebilir. Ancak turizm gelirleri artış eğilimi gösterse de, artışın önemli miktarda olmaması dikkat çekicidir. Benzer durumu turizm giderleri içinde söylemek mümkündür. Bununla birlikte turizm gelirlerinin dış ticaret açıklarını kapama payları incelendiğinde, 1990 yılında turizm gelirlerinin dış ticaret açığını kapamadaki payının %34'ten 2008 yılında %32'ye gerilediği görülmektedir. Her ne kadar oranda düşüş olsa da, özellikle 2001 ve 2002 yılındaki oranlar göz önüne alındığında, turizm sektörünün dış ticaret açığını kapamada önemli bir etkisi ve potansiyeli olduğu söyleyenebilir.

Tablo 6. Türkiye'de Turizmin Dış Ticaret Açığını Kapatmadaki Payı (%)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış ticaret Dengesi	Turizm Gelirleri	Turizm Giderleri	Turizm Dengesi	Turizm Gelirlerinin DTA Kapama
--------	---------	---------	---------------------	------------------	------------------	----------------	--------------------------------

	(Milyon \$)	(Milyon \$)	(Milyon \$)	(Milyon \$)	(Milyon \$)	(Milyon \$)	Payı (%)
1990	12,959	22,302	-9,300	3,225	520	2.705	34,677
2000	27,775	54,503	-26,728	7,636	1,711	5.925	28,569
2001	31,334	41,399	-10,065	10,067	1,738	8.328	100,02
2002	36,059	51,554	-15,495	11,900	1,880	10.020	76,799
2003	46,877	69,339	-22,087	13,203	2,113	11.090	59,777
2004	63,167	97,540	-34,373	15,887	2,524	13.363	46,219
2005	73,476	116,774	-43,298	18,153	2,870	15.283	41,926
2006	85,535	139,576	-54,041	16,850	2,742	14.108	31,18
2007	107,272	170,063	-62,791	18,487	3,259	15.227	29,442
2008	132,027	201,964	-69,936	22,910	3,504	16.406	32,759

Kaynak : Kültür ve Turizm Bakanlığı (2009), www.kultur.gov.tr

Turizmin İstihdama Etkisi

Turizm sektörünün emek - yoğun bir sektör olması ve otomasyona diğer sektörlerden çok daha az imkan sağlaması, bu sektörde insan gücüne olan ihtiyacı daha da arttırmaktadır. Turizm sektöründe gelişmiş ülkeler incelendiğinde, bu ülkeleri ilginç ve çekici yapan unsurların sadece maddi kaynakları, yatırımları, tarih ve tabiat zenginliklerinin değil, onları değerlendiren insan ve organizasyon gücü olduğu görülmektedir. Turizm sektörünün gelişmesi ile istihdam etkisi, turizmin gelişmesine ve turizm talebinin yoğunluğuna bağlı olarak artmaktadır. Turizm sektörünün kendi içinde yarattığı iş olanakları, doğrudan istihdamdır ve dolaylı istihdam ise turizme girdi sağlayan diğer sektörlerde işgücü talebinin genişlemesidir. Türkiye Seyehat Acenteleri Birliği (TÜRSAB) Ar-Ge Departmanı tarafından hazırlanan Turizm Endüstrisinde İstihdam isimli çalışmaya göre; turizm sektörü 1993 yılında yaklaşık 662 bini doğrudan 955 bini ise dolaylı olarak toplam 1.6 milyon kişiye istihdam sağlamıştır. 2001 yılına gelindiğinde ise yaklaşık 1 milyonu doğrudan 1,5 milyonu ise dolaylı olmak üzere toplamda 2.5 milyon kişiye istihdam sunmuştur (TURSAB, www.tursab.org.tr). 2008 yılında ise turizm sektörü 3 milyondan fazla kişiye doğrudan ve dolaylı olarak iş fırsatları yaratmıştır (Zortuk, 2009, 231).

Sonuç

Yükselen ve gelişmekte olan ülkelerde turizm sektörünün ekonomik kalkınmaya etkilerinin incelendiği bu çalışmada, öncelikle 1990 – 2008 yılları arasındaki dünya turizm sektörünün gelişimi, turist sayıları ve turizm gelirleri ortaya konularak yorumlanmıştır. Ele alınan verilere göre 1950 yılında 25 milyon olan uluslararası turist sayısı muazzam bir artış göstererek günümüzde yaklaşık 1 milyar kişiye ulaşmıştır. Benzer şekilde dünya turizm gelirlerinde genel olarak yıllar itibariyle sürekli bir gelişim gözlemlenmiştir.

Yükselen ve gelişmekte olan ülkeler yapıları itibariyle sürdürülebilir bir ekonomik kalkınma için dış kaynağa ihtiyaç duymaktadırlar. Bu anlamda turizm sektörü ihtiyaç duyulan kaynağın elde edilmesinde oldukça önemli bir rol üstlenmektedir. Turizm gelirlerinin yükselen ve gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler açısından gelişimine bakıldığında 2000-2008 döneminde yükselen ve gelişmekte olan ülkelerin turizm gelirleri, gelişmiş ülkelerin aynı dönemdeki turizm gelirlerine nazaran çok daha fazla büyümüştür. Bu bir anlamda yükselen ve gelişmekte olan ülkelerin turizm potansiyellerinin önemli bir göstergesi olarak da yorumlanabilir.

İlerleyen aşamada yükselen ve gelişmekte olan ülkelerin tanımları yapılarak; Brezilya, Çin, Hırvatistan, Malezya, Meksika, Polonya, Tayland, Türkiye ve Ukrayna'nın milli gelirleri, turizm

gelirleri ve dünya turizm gelirlerinden aldıkları paylar birlikte ele alınarak incelenmiştir. 2008 yılı verilerine göre özellikle Hırvatistan, Tayland ve Malezya'da turizm gelirlerinin milli gelir içindeki payının ele alınan diğer yükselen ve gelişmekte olan ülkelere oranla daha fazla olması dikkat çekicidir.

Son bölümde ise turizmin Türkiye ekonomisine olan etkileri; GSYİH içindeki payı, ödemeler dengesi üzerindeki etkisi, gelir yaratıcı etkisi ve istihdama olan etkisi başlıkları altında irdelenmiştir. 1990 ve 2008 yılları arasında ki veriler incelenmiş ve iki önemli bulguya ulaşılmıştır. İlk olarak Türkiye ekonomisinde yıllardır süre gelen ve kronikleşen cari açık sorununun, turizm gelirleri vasıtasıyla azaltıldığı söylenebilir. İkinci olarak Türkiye ekonomisinde bir diğer önemli sorunu işsizliktir. Turizm sektörü yapısı itibarıyla diğer bir çok sektörle yakın ilişki içerisindedir. Bu bağlamda Türkiye'de turizmin hem doğrudan hem de dolaylı olarak istihdam olanakları sunması işsizlik sorununun azaltılmasında önemli bir etkiye sahiptir.

Günümüzde yaşanan küresel finansal kriz ile harcanabilir gelirden meydana gelebilecek düşüşün Türk turizm sektörünü etkilemesi ve Türkiye'ye gelen turist sayısı ile buna bağlı olarak turizm gelirlerini azaltması kaçınılmazdır. Ancak uluslararası turist sayısı ve turizm gelirleri açısından dünyada ilk on ülke içerisinde yer alan ve turizm sektörleri gelişmiş ülkelere nazaran görece daha ucuz olan Türkiye'nin iyi bir hizmet kalitesiyle bu olumsuz koşulları lehine çevirmesi mümkün gözükmektedir.

Kaynaklar

- Atik, A. Hakan, (2005),** Finansal Krizlerin Gölgesinde Yükselen Piyasa Ekonomileri, Türkiye Kalkınma Bankası A.S., Araştırma Müdürlüğü,
http://www.kalkinma.com.tr/data/file/raporlar/ESA/GA/2005-GA/GA-05-01_02_Finansal_Kriz_ve_Yukselen_Ekonomiler.pdf
- Bahar, O. ve Kozak, M. (2005),** Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Turizm ve Rekabet Edebilirlik, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Bahar, O. ve Kozak, M. (2008) ,** Turizm Ekonomisi, Detay Yayıncılık,Genişletilmiş 2.Baskı Ankara.
- Balaguer L. ve Cantavella-Jorda (2002),** Tourism as a longrun economic growth factor: The Spanish case, Applied Economics 34 (2002), s. 877– 884.
- Clark, John. (1996)** Kalkınmanın Demokratikleşmesi, (Çev: Serpil URAL) TÇV, Yayınları, Ankara.
- Çeken, Hüseyin. (2008)** Turizm Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: X, Sayı:2, s. 293-306
- Çivi, E. ve Çavuşgil, S. T., (2001),** Yeni Dünya Düzeninde Güç Kazanan Ülkeler: Yükselen Ekonomiler, Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 7, Sayı:1, s. 113-128
- Dış Ticaret Müsteşarlığı (2009) ,** www.dtm.gov.tr.
- DPT (2009),** 2010 Yılı Programı

- Dritsakis, N.** (2004), Tourism as a long-run economic growth factor: An empirical investigation for Greece using causality analysis, *Tourism Economics* 10 (2004) (3), s. 305–316.
- Durbarry, R.** (2002), The economic contribution of tourism in Mauritius, *Annals of Tourism Research* 29 (2002) (3), pp. 862–865.
- Eugenio-Martín, J. L. ve Morales, N. M.** (2004). Tourism and economic growth in Latin American countries: A panel data approach. Social Science Research Network Electronic Paper, Nota de Lavoro 26,2004, <http://ssrn.com/abstract=504482>.
- Gürkan, G.Ç.**, (2007) Güncel Ekonomik Sorunlar : Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınmasında Turizm Sektörü, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Karaer, F. ve Gürlük, S.**, (2003), Gelişmekte Olan Ülkelerde Tarım-Çevre-Ekonomi Etkileşimi, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, s.197 -206
- Kültür ve Turizm Bakanlığı** (2009), www.kultur.gov.tr
- Li, Chuan** (2005), What Are Emerging Markets?, http://www.uiowa.edu/ifdebook/faq/faq_docs/emerging_markets.shtml
- Oh, Chi-Ok** (2005), The contribution of tourism development to economic growth in the Korean economy, *Tourism Management*, 26, s. 39–44.
- Özkök, F.G.** (2008), Az Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Turizmin Ekonomik Etkileri, Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Sözmezler, G. ve Gündüz, O.**, (2009) Güncel Ekonomik Sorunlar : Küresel Krizin Sektörel Etkileri, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- TURSAB** (2009), www.tursab.org.tr
- WTTC** (2009), <http://www.wttc.org>
- UNWTO** (2009) , <http://www.unwto.org/facts/eng/vision.htm>
- UNWTO** (2009), Tourism Highlights 2009 Edition
- Manuel V. Sr ve Robertico C.** (2007), Tourism, Economic Expansion and Poverty in Nicaragua: Investigating Cointegration and Causal Relations, Staff Paper s.7–10
- Yağcı, Ö.**, (2007), Turizm Ekonomisi, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Yıldırım, H. M.** (2008), Türkiye’de Turizmin Ekonomik Kalkınma Üzerine Etkisinin Analizi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi
- Zortuk, Mahmut** (2009), “Economic Impact of Tourism on Turkey’s Economy: Evidence from Cointegration Tests”, **International Research Journal of Finance and Economics**, Issue 25, s.231-239